

KAKO JE POČEO TURIZAM NA NAŠEM OTOKU

MATEA VIDULIĆ, LEONA FUČEK - DESANTI, LIDIJA KOSMOS

Otok Lošinj je *prvi turistički otok* na Jadranu čiji počeci sežu *od 1885. do 1914. godine*, kada se pojavljuju prvi turistički vodiči. Korisne upute prvim posjetiteljima, bolesnicima i rekonvalescentima, daje i *vodič Die Insel Lussin mit den beiden Städten, Lussingrande und Lussinpiccolo*, objavljen *1888. u Beču*. Autori tog prvog lošinjskog vodiča su: ravnatelj Nautičke škole i prvi predsjednik Turističkog društva *Eugen Jelčić*, istaknuti liječnik, balneolog i inicijator brojnih aktivnosti *Leopold Schrötter* i općinski liječnik *P. Ghera*. Uz svoja saznanja, u Vodiču navode i relevantne rezultate znanstvenih istraživanja svojih uglednih sugrađana. Vodič na 42 stranice nudi cjeloviti prikaz *svih društvenih i gospodarskih okolnosti, prometnih povezanosti, prvih inicijativa u turizmu i osnutka Sanatorija*. Sadrži bogatstvo *geografskih, botaničkih, klimatoloških i etnografskih podataka*.

Uvod

Svjedočimo o uspjesima turizma našeg Grada na državnoj i međunarodnoj razini,¹ a s druge strane smo svjesne spoznaje kako u programima gimnazijskog usmjerenja, o počecima djelatnosti koja i danas prehranjuje Otok, nema zastupljenih sadržaja.

Osim zaljubljenika u zavičajnu povijest, ništa više od naših vršnjaka ne znaju ni ostali stanovnici Lošinja, što dokazuje kako

je najplodonosniji dio povijesti našeg Otoka nedovoljno prezentiran javnosti. Upravo u to doba djeluje i prof. Ambroz Haračić, kojeg naša grupa² štuje i promovira kao najzaslužnijeg otočana. Spoznaje o njegovom angažmanu u postavljanju temelja turizma, samo su povećale znatiželju za razotkrivanjem početka turizma na našem Otoku.

Metoda našeg istraživanja temelji se na korištenju povijesnih izvora iz Državnog

¹ Mali Lošinj je 2009. godine bio hrvatski kandidat za međunarodno priznanje Zlatni cvijet Europe u konkurenciji 5700 gradova iz 12 europskih zemalja.

² Autorice ovog uratka članice su školske grupe Mladih povjesničara koje izvode projekt „Istraživanje i prezentiranje zavičajne povijesti“.

arhiva u Rijeci,³ članaka u austrijskim časopisima i turističkih vodiča koje smo dobili zahvaljujući ljubaznosti gospodina Dr. Petra Schölla⁴ i gospodina Adrijana Nikolića.⁵ Vodiči su većinom objavljeni u Austriji, a svi su pisani njemačkim jezikom⁶ jer su na Lošinju uglavnom dolazili stanovnici tadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Namjeravale smo analizirati više vodiča iz tog vremena, ali zbog obilja građe svoju smo pozornost usmjerile na jedan vodič, onaj najstariji, koji nas ujedno upozna s prvim turističkim inicijativama na našem Otoku. Već smo u njemu pronašle neočekivano mnoštvo novih podataka, a na koje nismo naišle u literaturi.

Bile smo znatiželjne kakvu sliku prošlosti Lošinja možemo steći analizirajući turističke vodiče, kojim se temama ti vodiči bave, možemo li dobiti cjelovitu sliku o gospodarskim, kulturnim i ostalim prilikama Lošinja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće?

Rad smo podijelile na dva dijela; u prvom

³ U DAR-u smo pronašli dokumente o osnivanju agencije Austrijskog Lloydja i uspostavljanju parobrodskih linija. Proučili smo korespondenciju koja je vođena s Općinom, zatim građu o osnutku Društva za pošumljavanje i poljepšavanje mjesta, te spise o ugostiteljsko-turističkim objektima.

⁴ Gospodin, dr. Peter Schöll, vjerni je gost Malog Lošinja više od trideset godina. Živi u Austriji, a iako je ekonomist po struci, zanima se za povijest. On nam je osigurao većinu građe za naš rad. Poslao nam je fotokopije članaka austrijskih časopisa koji se nalaze u Österreichischen Nationalbibliothek i turističkih vodiča iz K. K. Hofbibliothek Wien.

⁵ Gospodin Adrijano Nikolić, poznati lošinjski kuhar, autor knjige Otočna korabljica, dugi je niz godina istraživao povijest lošinjskih hotela i restorana. Posjeduje nekoliko originalnih turističkih vodiča.

⁶ Prijevod vodiča, novinskih napisa i drugih tekstova s njemačkog na hrvatski jezik napravila je autorica eseja Matea Vidulić, a pomogla joj je Erna Jensch, učenica 3.g razreda naše škole.

smo, koristeći literaturu,⁷ izradile pregled najznačajnijih događaja druge polovice 19. stoljeća. Drugi dio je u cijelosti posvećen detaljnoj analizi prvog turističkog vodiča „Die Insel Lussin mit den beiden Städten, Lussingrande und Lussinpiccolo” iz 1888. godine.⁸

POČECI TURIZMA U EUROPI I NJEGOV RAZVOJ NA ISTOČNOM JADRANU

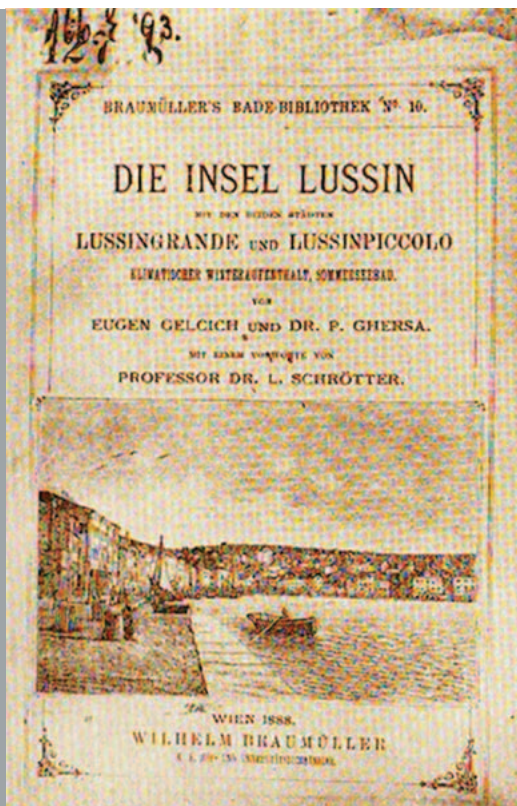
Počeci turizma sežu u 19. stoljeće nakon Napoleonovih ratova⁹ i razvoja građanstva. Prva turistička područja u Europi su talijanska i francuska rivijera, a prvi putnici na more, bolesnici kojima su liječnici preporučivali liječenje i oporavak. U to vrijeme, nakon Bečkog kongresa 1815. godine, jadranska obala ulazi u sastav Austrijske Monarhije, nakon čega u našim krajevima kreće intenzivni razvoj gospodarstva, urbanizacije i pomorstva.

Pojava turizma vezana je uz napredak znanosti i tehnologije, a za razvoj turizma na istočnom Jadranu bila je presudna izgradnja željezničke pruge od Beča do Trsta, zatim pruge Zagreb-Karlovac-Rijeka

⁷ Za taj dio rada sabrale smo cijeli niz naslova, a najviše smo koristile: Vukonić, B., 2005: Povijest hrvatskog turizma, Prometej; i HAZU, Zagreb, (str. 25-103) i Kojić, B., 1956: Razvitak turizma na otoku Lošinju, Anali Jadranskog instituta, svezak I., JAZU, Zagreb.

⁸ „Otok Lošinj s oba grada – Veli Lošinj i Mali Lošinj” izašao je u Beču 1888. U daljnjem tekstu koristit ćemo naziv Vodič iz 1888.

⁹ Diskutabilno je navoditi godine početaka turizma. Njegov početak može datirati uz: gradnju prvog hotela, prvo organizirano turističko putovanje, osnutak prvih turističkih društava ili tiskanje prvih turističkih planova i karata. Prema tim elementima, prve inicijative su u Europi krenule četrdesetih godina, a u našim krajevima šezdesetih godina 19. st. (Vukonić, 2005, 43-45).

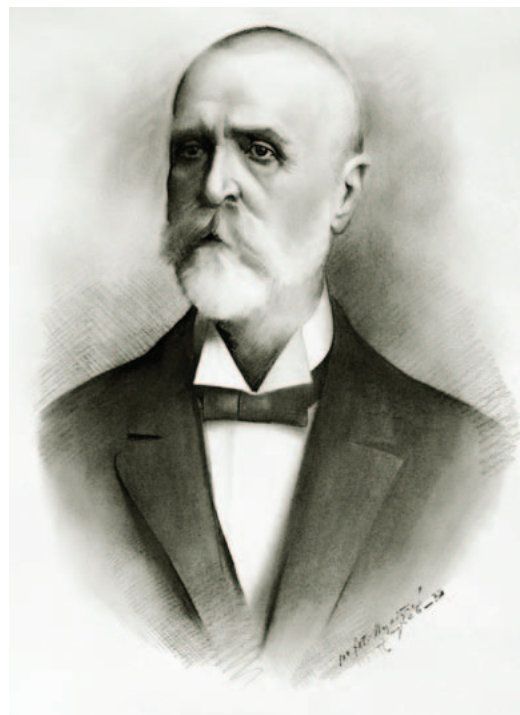
Sl. 1. Naslovnica prvog turističkog vodiča Lošinja, *Die Insel Lussin mit den beiden Städten, Lussinggrande und Lussinpiccolo*, Braumüller's Bade-Bibliothek Nr.10, Wien, 1888.

te željezničkog spoja Divača-Pula. Godine 1853. tršćanski Lloyd uspostavio je redovitu parobrodarsku liniju (jednom tjedno) između Trsta i Kotora preko Malog Lošinja. Osamdesetih godina 19. stoljeća uvodi parobrodsku vezu tri puta tjedno od Pule do Malog Lošinja i jednom iz Rijeke.

Razvoj turizma na istočnom Jadranu započeo je u Opatiji inicijativom da se uredi kao klimatsko lječilište i gradnjom prvog hotela 1884. godine. Ubrzo su se počela turistički razvijati i druga mjesta u njezinoj blizini.

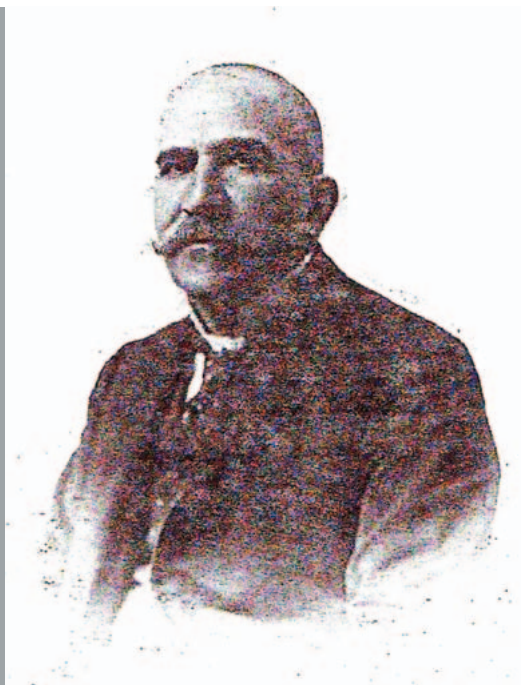
LOŠINJ POSTAJE PRVI TURISTIČKI OTOK NA JADRANU

Lošinj je imao sreću jer je u to vrijeme imao povoljne uvjete za smještaj gostiju i luku koja se nalazila na pravcu redovnih linija između Trsta i juga Jadrana. Osim toga, zahvaljujući profesoru Ambrozu Haračiću,¹⁰

Sl. 2. Ambroz Haračić, profesor Nautičke škole u Malom Lošinjju, znanstvenik, istraživač klime i vegetacije Lošinja, osnivač Meteorološke postaje, potpredsjednik Turističkog društva i nadglednik sadnje Društva za pošumljavanje i poljepšavanje Malog Lošinja (originalan portret nepoznatog autora iz 1912. godine nalazi se u srednjoj školi Ambroza Haračića u Malom Lošinjju).

¹⁰ Haračić je bio profesor u Nautičkoj školi u Malom Lošinjju. Osnovao je meteorološku stanicu i nabavio potrebne instrumente uz pomoć ravnatelja Eugena Jelčića. Svaki dan je slao telegrame s meteorološkim podacima iz Malog Lošinja u Trst i Beč.

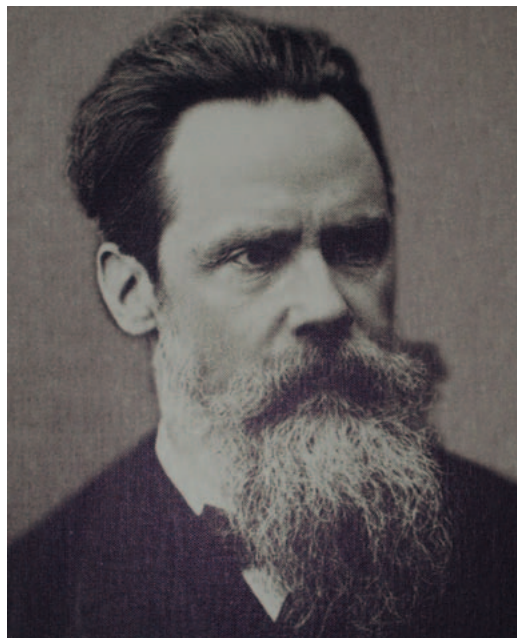
Sl. 3. Eugen Jelčić (Gelcich), ravnatelj Nautičke škole, prvi predsjednik Turističkog društva i autor prvog turističkog Vodiča iz 1888. godine (dr. Božo Cvjetković, Život i rad Eugena Gelcicha, Č. K. Nautička škola, Dubrovnik, 1910., str 2).

već osamdesetih godina 19. stoljeća poznati su meteorološki podaci o povoljnoj klimi i vegetaciji. U mnogim austrijskim časopisima objavljuvani su rezultati Haračićevih petogodišnjih meteoroloških mjerenja¹¹ koje je on prezentirao u školskim programima.

Njegova saznanja privukla su dr. Conrada Clara koji je 21. siječnja 1885. posjetio Lošinj sa svojim sinom. Dječak je bolovao od bolesti grla-vratobolje.¹² Njegov brz oporavak je bio prvi uspjeh klimatskog liječenja

¹¹ Die Presse, 28.6.1886., str. 12; Wiener Zeitung, 30.7.1886., str. 8; Wiener klinische Wochenschrift, 20.12.1888., str. 38.

¹² O liječenju bolesnog sina dr. Clara na otoku Lošinj, a što je često citirano u literaturi, saznajemo u uvodu Vodiča iz 1888., str. 1.

Sl. 4. Dr. Leopold Schrötter, austrijski laringolog i balneolog, pokrenuo mnoge inicijative, njegovom zaslugom Opatija, Veli i Mali Lošinj, proglašeni su klimatskim lječilištima (Mirjana Kos, Julija Lozzi Barković, Kvarnerska kupališna baština, Hrvatski muzej turizma, Državni arhiv u Rijeci, Opatija-Rijeka 2009., str 18).

na jednom otoku sjeveroistočnog Jadrana.

Slijedio je dolazak jednog od najuspješnijih austrijskih balneologa, dr. Leopolda Schrötera.

Važnu ulogu u promociji Lošinja imao je dolazak cara Franje Josipa I. 1875. i nadvojvode Karla Stefana 1886. godine. Ostali su Habsburgovci, nadvojvoda Maximilian, prijestolonasljednik Rudolf, nadvojvoda Franz Ferdinand, kao i austrijski aristokrati posjećivali Lošinj.

U to vrijeme, pomorstvo Lošinja zahvatilo je kriza: jedrenjaci su propadali zbog usavršavanja parobrodarstva. Mnoge velike i lijepe kuće, vile i ljetnikovci, koje su izgradili

Sl. 5. Dr. Conrad Clar, austrijski liječnik čijom je zaslugom promoviran Lošinj. Objavio je mnoge članke i knjige o povoljnim klimatskim utjecajima otoka Lošinja na zdravlje plućnih bolesnika (Julijano Sokolić, Zavičajni kalendar cresko-lošinskoga otočja, Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, Mali Lošinj 2008., str. 18).

lošinjski kapetani i brodovlasnici, postale su mjesta za smještaj prvih gostiju.

Godine 1886. osniva se Turističko društvo u Malom Lošinju. Najveći problem je bio nedostatak zelenila na Čikatu i okolnim brežuljcima. No, nakon osnivanja Društva za poljepšavanje i pošumljavanje mjesta, već je u prvoj godini zasađeno preko 30 000 borovih sadnica i 500 sadnica alejnog drveća. Osnovan je konzorcij poduzetnika koji su ulagali kapital u nove objekte, a unaprijedne su parobrodske i poštanske veze.

Sl. 6. Naslovnica austrijskog časopisa Die Presse (Beč), 29.06.1886.

Prvi članak u nekom od austrijskih časopisa koji naglašava povoljnosti lošinske klime, osvrćući se na znanstvena istraživanja profesora Ambroza Haračića (Elektronische Zeitschriften bibliothek Österreichischen Nationalbibliothek).

Zaslugom Haračića, Schrötera i Clara, Veli i Mali Lošinj su konačno 1892. godine Zemaljskim zakonom proglašeni klimatskim lječilištima. Cjelokupna lječilišna djelatnost stavljena je pod nadzor i upravu lječilišne komisije. Bio je to početak zlatnog doba lošinskog turizma.

POJAVA PRVIH TURISTIČKIH VODIČA

Pojavom prvih organiziranih turističkih

Sl. 7. Naslovnica vodiča Lječilišne komisije iz 1912./1913. godine.

U prvom planu slike sa naslovnice nalaze se bor i agave koje spominje i Vodič iz 1888. nazivajući Mali Lošinj gradom tisuću agava (Winterkurort und Seebad Lussinpiccolo-Cigale, Druck von Straulino & Strukel, Lussinpiccolo, 1912./1913. godina).

putovanja, počele su se tiskati prve brošure i prospekti u kojima su se nalazile različite upute i savjeti putnicima. Prvi turistički vodič u Hrvatskoj bio je vodič Pule i Poreča, autora Pietra Kandlera. Tiskan je 1845. godine, a naručio ga je Austrijski Lloyd.¹³

Prvi lošinjski vodič izašao je u Beču 1888. godine pod naslovom *Die Insel Lussin mit*

¹³ Vukonić B., str. 44.

den beiden Städten, Lussingrande und Lussinpiccolo u nakladi Wilhem Braumüller kao deseti svezak Kupališne biblioteke. Do početka Prvog svjetskog rata, u kraćim razmacima, objavljeno je najmanje jedanaest turističkih vodiča, neki i u više izdanja.¹⁴ To ukazuje na veliku potražnju vodiča, ali i na promjene koje su se u međuvremenu dogodile. Vodiči su neprestano obogaćivani novim sadržajima.

PRVI VODIČ LOŠINJA IZ 1888.

Vodič se sastoji od 42 stranice. Sadrži samo tekstualni dio, bez ilustracija i fotografija. Nakon kraćeg *Predgovora* i *Uvoda*, slijedi šest tematskih poglavlja: *Klima*, *Medicina*, *Prometna povezanost*, *Topografija*, *O stanovnicima* i *Sanatoriji*. Iako smo Vodič u cijelosti pročitale, u našem prikazu naglasak stavljamo na cjeline koje govore o rezultatima prvih radnji vezanih uz početke turističke djelatnosti. Sastavili su ga Eugen Jelčić,¹⁵ dr. P. Ghera¹⁶ i prof. dr. Leopold Schrötter. Eugen Jelčić bio je u to vrijeme ravnatelj Nautičke škole, vrstan profesor i pedagog, znanstvenik koji je objavio mnoge knjige iz navigacije, matematike, astronomije, geografije i oceanografije. Uz meteorološku postaju, njegovom je zaslugom u školi osnovan i astronomski opservatorij. Postao je prvi predsjednik Turističkog društva i bio je u odboru Društva za pošumljavanje i poljepšavanje Malog Lošinja. Zbog svojih iznimnih kvaliteta, postao je stručni nadzornik svih nautičkih škola u Austriji, te ministar nastave i dvorski savjetnik. Osoba takvog

¹⁴ Kojić, B., 1984: Turistički vodiči kao izvori za povijest Lošinjskog hotelijerstva 1887.-1913., str. 155.

¹⁵ Potpisivao se talijanskom grafijom Gelcich, a u nekim se knjigama navodi kao Gelčić ili Đelčić.

¹⁶ U potrazi za podacima o liječniku Gheri, nigdje nismo naišle na njegovo puno ime.

znanja, iskustva i ugleda, bila je najkompetentnija za stvaranje prvog vodiča.

Jelčić je autor svih sadržaja Vodiča, izuzev Predgovora i poglavlja *O medicini*. Koristeći se znanjem svojih sugrađana, iznosi podatke o povijesti Lošinja i lošinjskog pomorstva.

P. Ghersa je bio općinski liječnik i u Vodiču je pod naslovom *O medicini*, napisao šest stranica. Upoznaje nas s kliničkim ispitivanjima kakvoće vode iz cisterni. U terapiji klimatskog liječenja spominje učinkovitost morskih isparavanja za izlječenje bolesti (npr. laringitisa, katara i upale pluća), bez recidiva. Daje prijedlog rasporeda aktivnosti, s naglaskom na šetnje uz more.

Predgovor je napisao dr. Schrötter, osnivač Katedre za laringologiju na bečkom sveučilištu, specijalist interne medicine, matematičar i astronom. Godine 1885. je prvi put posjetio Lošinj. Za šetnje po krševitom Čikatu, potakao je Haračića i Jelčića na iniciranje turističkih aktivnosti. Prvi je dao i novčani prilog za fond Društva i za nabavku sadnica borova.

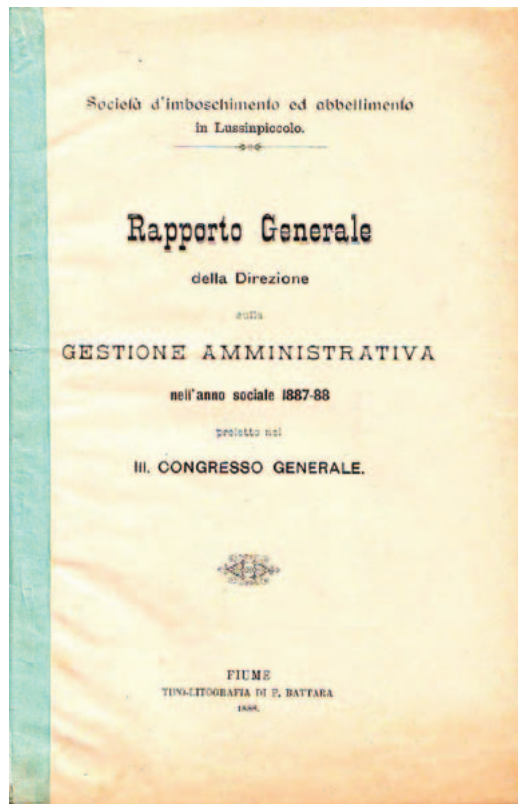
U predgovoru Vodiča, Schrötter izražava svoje uvjerenje da će Lošinj nadmašiti u napretku slična mjesta u svojoj blizini. Svoj optimizam temelji na marljivosti stanovnika. Uvjeren je da će brošura zadovoljiti očekivanja putnika.

UVOD VODIČA

U *Uvodu*¹⁷ Jelčić govori o dolasku dr. Conrada Clara¹⁸ na Otok i liječenju njegovog sina. Spominje dolazak nadvojvode Karla Stefana u Veli Lošinj gdje je kupio

¹⁷ Vodič iz 1888., str. 1-6.

¹⁸ Turistička zajednica grada Malog Lošinja dolazak dr. Conrada Clara godine 1885. smatra godinom utemeljenja turizma na otoku Lošinj.

Sl. 8. Naslovnica izvješća Društva za pošumljavanje i poljepšavanje Malog Lošinja iz 1887./88. godinu iz kojeg saznajemo da je u prvoj godini nakon osnutka Društva na Čikatu zasađeno 30.000 sadnica borova (Državni arhiv u Rijeci, Zemaljski sabor Markgrofovije Istre, Z-1, kutija 437, XV 1-1888., 1165).

kuću nazvavši je Wartsee koju uskoro posjećuje njegova supruga.

Naglašava Schrötterovu ulogu u začecima turizma, odnosno osnivanju Turističkog društva i Društva za pošumljavanje i poljepšavanje Lošinja, te njegovo zalaganje da se Lošinj proglasi zimskim klimatskim lječilištem i oporavilištem.

Uvod završava člankom H. Noëa objavljenog u *Wiener Zeitung*. U njemu se pozi-

Sl. 9. Fotografija (razglednica) Malog Lošinja snimljena osamdesetih godina 19. stoljeća na kojoj se vidi naziv glavne lošinjske rive koja je tada nosila ime po nadvojvodi Franji Ferdinandu (danas Riva lošinjskih kapetana) (Ricordando Lussino I-VI, N. Hreglich Mercanti, Trieste 1999.).

Sl. 10. Razglednica Malog Lošinja na kojoj se vidi dio trga, ribarnica i riva, a spominju se u Vodiču iz 1888. Riva koja se danas zove Priko nekada je nosila naziv po austrijskom caru Franji Josipu I. (Foto studio Nadir Mavrović u Malom Lošinjju).

vaju stanovnici Monarhije da posjete Otok „...jednog proljetnog dana, kada sunce iz stabala isparavanjem izvuče eterična

ulja, a pogled biva zadržan vazdazelenim blještavilom“,¹⁹ gdje domaćini dobrovoljno sade drveće.

¹⁹ Vodič iz 1888., str. 5.

Sl. 11. Parobrod na Velj rivi lošinjske luke, početkom 20. stoljeća (Lošinjski muzej, zbirka starih razglednica)

KLIMA I PROMETNA POVEZANOST

U poglavlju *O klimi*²⁰ navode se rezultati Haračićevih istraživanja objavljenih 1886. u programu Nautičke škole *Sul clima di Lussinpiccolo*. Uz priložene tablice o vremenskim prilikama kroz mjesece, naglašeni su povoljni klimatski uvjeti: veća toplina u zimskim mjesecima, konstantna vlažnost i relativna mirnoća zraka.

U *Prometnoj povezanosti*²¹ susrećemo se s prometnim prilikama između Malog i Velog Lošinja, parobrodskim vezama, poštanskom i telegrafskom uredu, te vožnji morem od Pule i Rijeke do Lošinja. Izuzetno je saznanje da je pošta od Beča do Lošinja stizala za 40 sati.²²

²⁰ Vodič iz 1888., str. 7-16.

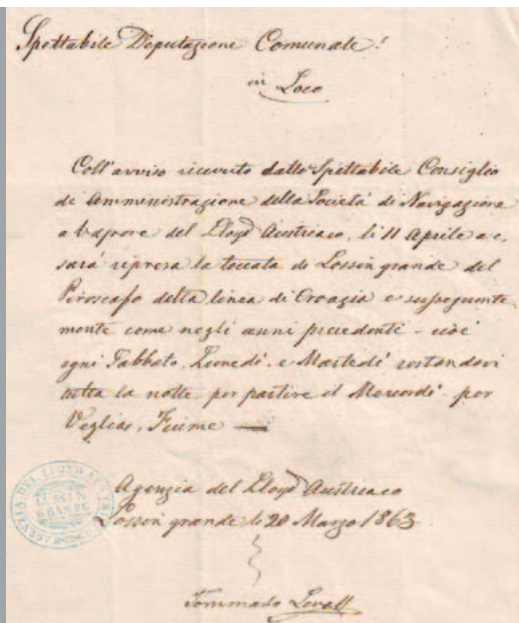
²¹ Vodič iz 1888., str. 23-26.

²² Iz Beča do Rijeke željeznicom, poštanskim

TOPOGRAFIJA

Sljedećih desetak stranica posvećeno je opisu svih mjesta otoka Lošinja i susjednih otočića. Doznajemo da Mali Lošinj ima 7000 stanovnika, te da u njemu djeluju različiti uredi, ustanove, društva: sud, carinarnica, poštanski i telegrafski ured, pristanište, dvije osnovne škole, Nautička škola s meteorološkom stanicom, samostanska škola za srednje obrazovanje djevojaka, gradska banka, kockarnica, Udruženje obrtnika i Društvo za pošumljavanje i poljepšavanje Lošinja. Uz osvrt na znamenite građevine, navedena je ponuda i cijena ribe u ribarnici.²³ O vremenskoj prognozi kolima do Kraljevice, čamcem do Krka, konjem po Krku, čamcem do Cresa i konjem od Cresa do Lošinja (Vodič iz 1888., str. 25).

²³ Ribarnica obiluje kvalitetnom ribom (barbuni, orade, zubaci, brancini, škampi) po povolj-

Sl. 12. Dopis agencije austrijskog Lloyd Općini u Velom Lošinj u 20.03.1863. godine o uspostavljanju redovitih parobrodskih linija (Državni arhiv u Rijeci, Razdoblje (druge) austrijske uprave – opći spisi 1813.-1918.: kutija 9, godina 1863., spis 114).

posjetitelji se mogu informirati na oglasnoj ploči ispred Nautičke škole, u čijoj blizini se nalazi paviljon s topom koji svakog dana signalizira podne.

Iz tog svojevrsnog putopisa po Gradu, saznajemo da je u blizini brodogradilišta bila postavljena bista cara Franje Josipa kao spomen na njegov posjet Gradu.²⁴

Pozornost se skreće na prvi izgrađeni hotel *Vindobona* s trinaest moderno uređenih i grijanih soba, izvrsnom njemačkom kuhinjom i čitaonicom. Ispred *Vindobone* nalazi se morsko kupalište, a Vodič upoznaje go-noj cijeni i jeftinom za siromašno domaće pučanstvo (Vodič iz 1888., str. 27-28).

²⁴ Od gospodina Julijana Sokolića smo doznale da je bista uklonjena nakon uspostavljanja talijanske vlasti.

Sl. 13. Hotel Vindobona (danas hotel Mare Mare Suites) prvi je hotel u Malom Lošinj u izgrađen 1887. godine (Vodič iz 1888. godine spominje da je imao trinaest moderno uređenih i grijanih soba, čitaonicu i izvrsnu njemačku kuhinju, a ispred hotela se nalazilo morsko kupalište).

ste s cijenama kabina, kupaćih odjela i škole plivanja.

Posjetitelje će iznenaditi raznolikost stabala limuna i naranči, agava, palmi, datulja i drugog tropskog drveća koje krasi vrtove mnogih kuća.

Slijedi 45-minutna *šetnja* od Malog do Velog Lošinja. Autor navodi kako se sa šetnice koju krasi topole, borovi, vazdazelnice bilje i otprilike tisuću agava, pruža pogled na kvarnerske otoke Cres, Krk, Rab i Pag, te Velebit. Opisana je velološinjaska župna crkva s vrijednim inventarom. Autor ponavlja kako Karlo Stjepan redovito ovdje boravi sa svojom obitelji. Osim u ovom dijelu Vodiča, Veli Lošinj se spominje na kraju, s podacima o lječilištu.

Put se nastavlja do Osora, a kako bi se do njega stiglo, treba proći kroz Ćunski i plodno Ćunsko polje. Uz proljetni miris bilja, dobro označenom cestom stiže se do Sv. Jakova, za kojeg Vodič upozorava kako je jedino mjesto na Otoku gdje nema hotela i privatnih kuća za smještaj. Trideset minuta dalje, smještene su Nerezine s Agencijom turističkog kluba i raznolikom mogućnošću smještaja i noćenja.

Iznad Osora, uzdiže se brdo Osorščica na koje se prvi uspeo prijestolonasljednik Rudolf u ožujku 1887. Spomenuta je legenda o nastanku Apsyrtidesa i intrigantna priča o spilji sv. Gaudencija čiji su posmrtni ostaci položeni u maloj crkvi pokraj katedrale. Prema riječima autora, Osor je riznica kulturnog blaga.

U tom poglavlju, nailazimo na razrađeni plan obilaska osorskog kraja i prijedloge triju itinerara. Navedeni su podaci o dužini puta i imena stanovnika koji mogu izletnicima dati dodatne informacije i povesti ih u obilasku.

Posjetitelji koji dolaze imaju kulturu planinarenja, pa autor detaljno opisuje šetnice, označene staze i uspone na vrhove brda i brežuljaka.

Mali dio Vodiča opisuje susjedne otoke Susak, Unije i Ilovik, poznate po vinogradima, ribi, peradi, pršutu i ljetnikovcima Lošinjana.

Poglavlje topografije završava na Čikatu, gdje predlaže šetnju do crkvice Annunziata u kojoj su zavjetne slike brodova u oluji i gdje je običaj da lošinjske žene dočekuju i ispraćaju svoje pomorce.

O STANOVNICIMA

Posebno poglavlje posvećeno je informacijama o liječnicima, ljekarnama, te općim

savjetima. Saznajemo da u Malom Lošinju postoje tri liječnika, a u Velom Lošinju i Nerezinama po jedan, te dvije ljekarne u Malom Lošinju. Poimence su spomenute gostionice i kavane, dva frizerska salona, knjižara i jedan hotel. Navode se privatne sobe i stanovi koji su prilično brojni. Zanimljiv je podatak da redovito dolaze brodovi sa svježom pitkom vodom koja se može dobiti od djelatnika Lječilišta i u privatnim kućama. Autor nas upozna i sa zabavom koju organizira Società Unione. To su plesovi, loto igre, tombole, piknici, predavanja i koncerti.

Na specifičan način autor upozna čitatelja Vodiča s njegovim domaćinima. Za Lošinjane kaže kako su veseli, prijateljski raspoloženi ljudi bezazlenog karaktera. Njihova privrženost moru očituje se i u oplođenju sa strancima, a njima se najviše sviđa njihova urednost. Naime, urednost i umjerenost je odlika svih žitelja Lošinja; od najsiromašnijih, do naj imućnijih. Opijanje i prosjaštvo ovdje su nepoznanica, pa su gosti sigurni od krađe i drugih vrsta kriminala. Navodi kako na Lošinju nema vjerske niti nacionalne netrpeljivosti. Tolerantnost, kao najnapredniju ideju 19. stoljeća, Lošinjani slijede u potpunosti.

Lošinjani se opisuju kao radišni ljudi koji u zoru odlaze na posao sa suhim kruhom i smokvama ili sirom, te se navečer umorni vraćaju kući. Toplu obiteljsku atmosferu stvara večernje sviranje klavira koji je, unatoč tome što ga većina obitelji ne posjeduje, najpopularniji instrument i najdraža zabava. Opisane su berbe grožđa i maslina za kojih je uvijek veselo, a kao ponajbolji proizvodi Otoka, nabrajaju se vino, maslinovo ulje, smokve, naranče i obilje ribe.

ZAKLJUČAK

Posebno zadovoljstvo nam je bilo spoznati izuzetan povijesni izvor, koji svjedoči o jednom od najvažnijih trenutaka u povijesti našeg Otoka. Riječ je o Turističkom vodiču iz 1888. godine. Unatoč činjenici što daje opširan i cjelovit prikaz svih elemenata tadašnjeg života našeg Otoka i njegovih stanovnika, do danas nije preveden na hrvatski jezik. On je po svojoj izvornosti biser, ali i svojevrsna doktorska disertacija. Njegovi autori su ugledni ljudi, vrsni stručnjaci u djelokrugu svojih profesija, a nerijetko i znanstvenici. Autori činjenice argumentiraju citatima i relevantnim znanstvenim istraživanjima svojih kolega.

Na početku naše analize, znale smo da ćemo doznati više o geografiji Otoka iz tog vremena, ujedno smo i pretpostavljale da ćemo se susresti s podacima o klimi i vegetaciji. No, uskoro je slijedilo iznenađenje. Pred nama se otkrila neočekivana slika socijalnih prilika, mentaliteta otočana, njihovih karaktera, ponašanja, vrlina i mana. Otkrili smo cijelo bogatstvo etnografskih podataka. Pred nama se otvorila stranica kulture žitelja našeg zavičaja iz 19. stoljeća.

Prvi Vodič je poput razglednice iako nema nijednu ilustraciju. Krasi ga slikovitost koja budućem namjerniku ili slučajnom posjetitelju, u potpunosti dočarava stvarnost i ljepotu koju valja doživjeti. Ovaj Vodič nas je zaista uveo u nama nepoznat Grad. Saznale smo da je naš Grad bio središte mnogih institucija kako gospodarskih, tako i kulturnih. Pruža nam cjelovit prikaz okolnosti vezanih za utemeljenje turističke djelatnosti s nezaobilaznim podacima o komunikacijama, infrastrukturi i kapacitetima Grada.

Iako je Vodič napisan samo tri godine nakon prvog zabilježenog turističkog posjeta Otoku, fascinira činjenica vezana za organizaciju smještaja, gradnju hotela, uređenje Grada, zdravstvenu skrb.

Zaključujemo, s ponosom, da su stanovnici našeg zavičaja bili radišni i marljivi ljudi. Često su poduzimali inicijative ne štedeći svoje vrijeme i znanje. Ne tražeći plaću za rad koji su uložili za dobrobit zajednice, zaslužili su da budu uzor današnjim generacijama.

LITERATURA:

CVJETKOVIĆ, B., 1910: *Život i rad Eugena Gelcicha*, Nakladom upraviteljstva Č. K. Nautičke škole, Dubrovnik.

HREGLIH-MERCANTI, N., 1999: *Ricordando Lussino I-VI*, Trst.

KOJIĆ, B., 1956: Razvitak turizma na otoku Lošinju, u: *Anali Jadranskog instituta, svezak I.*, JAZU, Zagreb.

KOJIĆ, B., 1981: Meteorološka promatranja Ambroza Haračića kao osnova za razvoj lošinjskog turizma, u: *Zbornik radova o prirodoslovcu Ambrozu Haračiću* (ur. Dadić, Ž.), Mali Lošinj, 1.-3. listopada 1980., Hrvatsko prirodoslovno društvo, Zagreb, 97-107.

KOJIĆ, B., 1984: Turistički vodiči kao izvori za povijest lošinjskog hotelijerstva 1887-1913., u: *Otočki ljetopisi Cres – Lošinj 5*, Izvori za povijest Cresa i Lošinja, Mali Lošinj, 153-163.

KOS, M., LOZZI BARKOVIĆ, J., 2009: *Kvarnerska kupališna baština*, Hrvatski muzej turizma, Državni arhiv u Rijeci, Opatija – Rijeka.

NIKOLIĆ, A., 2007: *Otočna korabljica*, Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, Mali Lošinj.

1982., *Opća enciklopedija JLZ*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.

SOKOLIĆ, J., 2008: *Zavičajni kalendar cresko-lošinjskog otočja*, Otočki ljetopis Cres – Lošinj 15., Katedra čakavskog sabora Cres – Lošinj, Mali Lošinj.

VUKONIĆ, B., 2005: *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej; HAZU, Zagreb.

IZVORI:

Die Insel Lussin mit den beiden Städten, Lussingrande und Lussinpiccolo, turistički vodič, Braumüller's Bade-Bibliothek Nr. 10., Wien, 1888.

Winterkurort und Seebad Lussinpiccolo - Cigale, turistički vodič, Druck von Straulino & Strukel, Lussinpiccolo, 1912./1913.

Die Presse, časopis, Elektronische Zeitschriften Bibliothek Österreichischen Nationalbibliothek, Wien, od 29.06.1886.

Spisi Državnog arhiva u Rijeci:

Razdoblje (druge) austrijske uprave - opći spisi 1813.-1918.: kutija 8 (godina 1854., spis 101), kutija 9 (godina 1863., spis 114), kutija 24 (godina 1886., spisi 578, 572, 861, 125)

Zemaljski sabor Markgrofovije Istre, Z-1; kutija 437, XV 1-1888., 1165

MATEA VIDULIĆ, LEONA FUČEK (UČENICE), LIDIJA KOSMOS, prof. pov. i soc.

Srednja škola Ambroza Haračića Mali Lošinj

Omladinska 10, 51550 Mali Lošinj, Hrvatska, e-mail: lkosmos@inet.hr